

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розкрито підходи до підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації. Акцентовано на необхідності: приділення уваги формуванню комунікативно-пізнавальної потреби студентів та реалізації умов забезпечення високого рівня мотивації навчання, що приводить до позитивних мотиваційних зрушень у студентів; оновлення змісту професійної підготовки; упровадження у процес психолого-педагогічної підготовки сукупності інтерактивних технологій навчання, тренінгів, розмаїття форм позааудиторної діяльності, реалізація яких спричиняє запуск внутрішніх механізмів саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення особистості у різновидах професійно спрямованої комунікації, усвідомлення необхідності особистісної перебудови, що є важливим кроком в оптимізації підготовки до професійної комунікації та взаємодії.

Ключові слова: толерантність, соціальний педагог, професійно значуща якість, інтерактивні технології, тренінги, позааудиторна діяльність.

В умовах переходу до ринкових відносин, динамічності соціальних процесів, спрямованих на гуманізацію сучасного суспільства, реформування соціальних сфер життєдіяльності суспільства відбувається становлення української самобутності вищої школи, спрямованої на інтеграцію освіти в міжнародний освітній і науковий простір, модернізацію в контексті європейських вимог та Болонського процесу, постійний розвиток теорії та практики з удосконалення фахової підготовки конкурентоспроможних фахівців, забезпечення у педагогічний спосіб їхньої готовності до професійного самовиявлення у швидкоплинному та динамічному житті, царині швидкозмінних вимог світового ринку праці. Причому акцентується на професіоналізмі, відповідальності за результати професійної діяльності та свідомому ставленні до майбутньої професійної діяльності; компетентності як індикаторі, що дає змогу визначити готовність людини до життя, професійної діяльності, подальшого особистого розвитку.

Такі вимоги висувають і до соціальних педагогів, провідна мета діяльності яких – створення умов для успішної соціалізації, саморозвитку особистості; підтримка, посилення надії, стимулювання людини до самовдосконалення, відродження впевненості в собі, неприйняття позиції пасивності при зіткненні з труднощами планування власного життя, розширення меж свободи і прагнення посісти гідне місце в суспільстві. Необхідність у таких фахівцях постійно зростає через загострення в Україні старих і появу нових проблем суспільного життя, поглиблення дестабілізації політики, духовного життя, різке соціальне розмежування суспільства, зниження життєвого рівня населення, зростання дитячої злочинності, наркоманії, кількості ВІЛ-інфікованих дітей та молоді тощо.

У педагогічній науці наявний значний досвід комунікативної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищої школи, зокрема соціальних педагогів (О. Гура, А. Первушина та ін.). Комунікативну діяльність соціального педагога й соціального працівника вчені досліджували в різних її аспектах: особливості педагогічного спілкування з клієнтом (Л. Базілевська, А. Капська, О. Кобрій, Г. М'ясоїд); специфіка комунікації в різних видах соціальної практики (Г. Бевз, С. Бондар, І. Грига, О. Іванова, Н. Кабаченко, Д. Малков, І. Пеша, І. Пінчук, Т. Семигіна, Т. Тартачник, І. Трубавіна); вирішення конфліктів (В. Андрушко, Л. Гаврищак, Л. Долинська, М. Пащенко, О. Пилипенко, С. Ставицька); розвиток професійної культури, дотримання етичних норм (О. Пилипенко, О. Пономаренко, О. Шепель); удосконалення лексико-синтаксичної правильності мовлення (І. Голодненко, О. Федурко); соціальна перцепція у взаємодії з клієнтом (Н. Скотна). Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, і на сьогодні проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації є об'єктом пильної уваги сучасних науковців.

Метою статті є розкриття підходів до підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації.

У процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації, на наш погляд, доцільно говорити про потреби особистості у спілкуванні в контексті мотивації до певної діяльності, зокрема навчальної, а значить, і про стимулювання цієї потреби в студентів.

Комунікативну потребу розглядаємо як самостійну потребу у встановленні комунікативних зв'язків з іншими людьми, яка слугує основою для створення постійної мотиваційної потреби в самопізнанні, особистісному зростанні у процесі професійної комунікації взагалі.

Дотримуємося поглядів Г. Хекхаузена про те, що якщо “мета тематично однорідна з дією, так що остання здійснюється заради свого власного змісту”, то ця дія вважається внутрішньо вмотивованою [5]. Тобто *внутрішній мотив діяльності* (зокрема, і процесу комунікації) входить у саму її структуру та регулює її. Саме внутрішня потреба (основа – внутрішнє “Я” [2]) і мотивує комунікативну діяльність студентів у педагогічному процесі. Одночасно ця діяльність може спонукатися й іншими мотивами – престижності, обов'язку чи необхідності (зовнішня мотивація). Варто враховувати, що превалювання зовнішньої мотивації знижує силу внутрішньої [3, с. 238], яка є істинно значущою для здійснення повноцінної комунікації.

Розглядаючи мотивацію у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації, слід наголосити на твердженні Є. Пассова про роль “*особистісної індивідуалізації як засобу мотивації*” [4, с. 57]. Увесь матеріал повинен “виходити з бажання студента, з усвідомлення потреби того, що він засвоює, а не з примусу чи обов'язку” [4, с. 59]. Для підтримки достатнього рівня особистісної індивідуалізації перед викладачем постає завдання задовольнити *комунікативно-пізнавальну потребу* студентів, що стає можливим завдяки: правильному вибору тематики і змісту інформації, постановці проблем, які є особистісно й професійно

значущими, емоційно насиченими й цікавими для студентів; плюралізму думок, утвердженню комунікативних позицій на основі глибокого аналізу власних емоційних переживань, комунікативного досвіду; включенню студентів в аналіз перешкод, бар'єрів комунікації, наданню їм можливості виявляти й обирати сенси власних комунікативних дій; стимулюванню усталеного інтересу студентів завдяки почуттю задоволення від правильного розуміння, інтерпретації чи використання технологій комунікації; створенню ситуації рівнопартнерства як навчального співробітництва; постійному заохоченню успіхів студентів; урахуванню особистісних особливостей студентів, поважного ставлення до інтерпретації їх потреб; створенню умов для самопізнання, самореалізації та самовдосконалення особистості, підтримки унікального розвитку студентів шляхом надання максимальної свободи вибору; забезпеченню можливості для експериментування із способами, прийомами, технологіями комунікації.

Виокремлено такі умови підвищення мотивації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів:

- збагачення змісту особистісно орієнтованим, ціннісно й емоційно насиченим матеріалом;
- усвідомлення студентами ролі здобутих знань, норм та цінностей майбутньої професійної діяльності, життєдіяльності в інформаційному соціумі;
- організація комунікативно спрямованого навчання через творчий діалог, багатопозиційний полілог викладача і студентів, що можливо за умови максимального врахування особистісних особливостей вихованців; переведення їх із позиції підлеглих на позицію співробітництва; налагодження S-S відносин між учасниками педагогічної взаємодії;
- реалізація механізму взаємообміну між викладачами й студентами педагогічно-рольовими функціями, який сприяє “введенню” у поле самосвідомості студента професійно-рольових установок “Я – майбутній соціальний педагог” тощо;
- залучення студентів як суб'єктів, рівноправних співучасників до різноманітної комунікативної й рефлексивної діяльності;
- збудження позитивних емоцій, що ґрунтується на гуманних відносинах викладача й студентів, запобіганні негативним конфліктам, непорозумінням шляхом урахування індивідуальних особливостей, уникнення проблемних ситуацій, створення ситуацій досягнення новизни, емоційно забарвленого подання матеріалу;
- стимулювання інтелектуальних почуттів, прагнення до активної комунікативної діяльності, саморозвитку й самовдосконалення;
- виховання відповідального ставлення до навчання;
- забезпечення різноманітних потреб студентів шляхом включення в навчальний процес індивідуально-диференційованих завдань, які дають змогу кожній групі студентів (діади, тріади, динамічні мікрогрупи) опанувати навички й уміння, передбачені програмою, у власному варіанті, темпі залежно від індивідуально-психологічних особливостей і відповідно до умов навчання, видів комунікативної діяльності, характеру навчального матеріалу;

створити умови продуктивної спільної комунікативної діяльності студентів у різноманітних навчальних комунікаціях);

- створення діалогічного дидактичного простору, де реально виявляються принципи демократизації, гуманізації, взаємодовіри та взаємодопомоги;
- добровільність, відсутність тиску, створення й підтримка сприятливого морально-психологічного клімату, специфічної атмосфери у процесі застосування різноманітних форм і технологій навчання, вільний вибір студентами рівня пропонованих завдань для самостійної роботи;
- урахування комунікативних особливостей студентської групи, спрямованість навчання на групу як на суб'єкта комунікації;
- вільний вибір кількості діагностичних методик для самодіагностики.

Реалізація на практиці зазначених умов забезпечує зростання рівня мотивації навчальної діяльності студентів.

Зміст підготовки до здійснення професійно спрямованої комунікації має бути спрямований на усвідомлене розуміння цінності комунікації для професійної діяльності соціального педагога, що позитивно відбиває систему цінностей комунікативних знань і визначає цілеспрямовану діяльність студентів щодо їх засвоєння, розуміння необхідності пізнання самого себе як комунікативної особистості (своїх переваг і недоліків), усвідомлення етичних норм і правил комунікативної взаємодії засобами вербальної, невербальної, комп'ютерної комунікації, здійснення експертизи власних комунікативних дій і прийнятих рішень. Фактично мова йде про знаходження суттєво нової інформації, яку мають засвоїти студенти, збагачення форм та методів їх навчання з метою підвищення рівня сформованості досліджуваної готовності.

У дослідженні ми дотримувалися позиції, що зміст навчання має відповідати державним стандартам вищої освіти, містити основні норми та еталони професійної діяльності, зокрема професійно спрямованої комунікації; передбачати інтеграцію знань з різних дисциплін загальнопрофесійної, професійної та спеціальної підготовки майбутніх фахівців, у процесі яких засвоюються форми, методи і прийоми оволодіння цією діяльністю. Визначальну роль відведено оновленому змісту дисциплін “Педагогіка”, “Соціальна педагогіка”, “Вступ до спеціальності”, “Технології соціально-педагогічної роботи майбутніх соціальних педагогів”, “Основи волонтерської роботи”, “Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування”, “Основи педагогічної майстерності”, “Основи педагогічної творчості”, “Професійно-педагогічна комунікація”.

В основі вивчення зазначених дисциплін має бути діалог (діалогізація змісту навчального курсу шляхом інтеграції, поліфонізму, багатоаспектності, плюралізму подання навчального матеріалу; діалогічна взаємодія учасників педагогічного процесу; цілеспрямована рефлексія (діалог із собою) як засіб самовдосконалення), у якому виявляється індивідуальність і осягається своєрідність іншого, визнається рівність позицій у спілкуванні, виявляються емпатія, почуття партнера, уміння прийняти його таким, який він є, відсутність стереотипності

в сприйнятті інших, гнучкість мислення, уміння “бачити” свою індивідуальність, уміння адекватно “приймати” (оцінювати) свою особистість.

Активна участь студентів у діалозі забезпечується різними прийомами: запитання до аудиторії (спантеличення), коментування, голосова розрядка, гумористична репліка або казус, педагогічне авансування, “театральна пауза” (дає змогу зосередитись, підготуватися до несподіваного тактичного ходу в дискусії, змінити емоційний настрій, відволікти увагу, надати значущості наступним висловлюванням), “перенесення дискусії на діяльність” (ефективний у разі виникнення ситуації глухого кута під час обговорення), “передання повноважень” (педагог нібито відсторонюється від участі в розв’язанні ситуації й передає свої повноваження комусь із лідерів або аутсайдерів групи з метою актуалізації їх потенційних можливостей), “зміна вагових категорій” (передбачає вміння викладача перевтілюватись у людину не спокушену, здивовану почутим, зацікавленого слухача), “навмисна помилка” (викладач спеціально припускається помилки, яка повинна активізувати дискусію, спровокувати появу додаткового інтересу, примусити студентів шукати нові аргументи, щоб довести свою правоту) тощо. Застосування цих прийомів оптимізації діалогічного спілкування сприяє не лише глибокому усвідомленню студентами питань, передбачених кожною дисципліною, а й набуттю особистісного комунікативного досвіду.

Важливого значення надаємо: диспуту, дискусії, засіданню експертної групи, форуму, симпозіуму, дебатам, судовому засіданню тощо. Цими методами навчання доцільно послуговуватися за принципом “від простого до складного”, ураховуючи зміст навчального матеріалу, рівень знань студентів.

Значну увагу слід приділити головному інструменту праці соціального педагога – мові, яка є засобом безпосереднього впливу на свідомість і поведінку людини. Важливі показники мовної культури соціального педагога – змістовність, логічність, точність, ясність, стислість, простота, емоційна виразність, яскравість, образність, барвистість мовлення, літературно правильна вимова, відсутність мовного баласту (вульгаризмів, провінціалізмів, архаїзмів, слів-паразитів, зайвих іноземних слів), вільне, невимушене оперування словом, фонетична виразність, інтонаційна різноманітність, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів та психологічних пауз; взаємовідповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою. Отже, володіння вербальними засобами комунікації означає майстерність техніки (дихання, голос, дикція), логіки (логічні наголоси, паузи, інтонації, підтекст, словесна дія) мовлення.

Доцільним є застосування таких різновидів ділових ігор:

– імітаційні (імітують діяльність певного навчально-виховного закладу, конкретну діяльність соціального педагога та умови, у яких відбувається подія. Сценарій імітаційної гри, крім сюжету подій, містить опис структури та призначення процесів і об’єктів, що їх імітують);

– операційні (в основі – ситуації, які імітують реальність. Допомагають відпрацювати виконання конкретних операцій, наприклад, етапів техно-

логій соціальної роботи з конкретними клієнтами, розгляд специфічних аспектів вирішення проблемних ситуацій у цьому напрямі тощо);

- рольові (спрямовані на вироблення тактики поведінки, дій, функцій і обов'язків майбутнього соціального педагога (наприклад, розробка рольових моделей – п'єси конкретної ситуації. Виконуючи певні ролі, студенти мають можливість приймати рішення в умовах конфліктних ситуацій, відстоювати свої пропозиції, знаходити шляхи вирішення соціальних проблем);

- діловий театр (передбачає розігрування певної ситуації або моделі поведінки соціального педагога в певній ситуації. Студент має мобілізувати весь свій досвід, знання, навички, зуміти увійти в образ соціального педагога, зрозуміти його дії, оцінити ситуацію і знайти правильну лінію поведінки та спосіб вирішення проблеми. Основне завдання – навчити студентів орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, давати об'єктивну оцінку своїй поведінці, враховувати можливості інших людей, встановлювати з ними контакти, впливати на їхні інтереси, діяльність);

- психо- і соціодрама (є соціально-психологічним театром, у якому відпрацьовують уміння відчувати ситуацію в колективі, оцінювати і змінювати стан іншої людини, уміння вступити з нею в контакт).

Уважаємо, що значного ефекту в підготовці майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації надає метод *тренінгу* (від англ. train – вчити, тренувати), зокрема соціально-педагогічний тренінг як форма спеціально організованого спілкування, дія якого заснована на активних методах групової роботи; базується на розумінні особистості того, хто навчається, як активного учасника подій, що наближаються до реальних. Різні аспекти застосування тренінгів у професійній підготовці майбутніх фахівців висвітлюються у працях Н. Заячківської, В. Киричок, А. Панфілової, Л. Петровської, Г. П'ятакової, В. Федорчука, К. Фопель. Ми погоджуємось з думкою З. Бондаренко з приводу того, що використання тренінгів у підготовці майбутніх соціальних педагогів дає можливість “реалізувати потребу майбутніх фахівців у спілкуванні, груповій взаємодії, прямому й опосередкованому впливі на інших людей” [1, с. 124].

Соціально-педагогічний тренінг поєднує в собі мистецтво аргументації, пошуку істини, знаходження шляхів розв'язання проблеми, подолання труднощів у розумінні, прагнення до перманентної самоосвіти. Під час соціально-педагогічного тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед студентами безліч варіантів розвитку та розв'язання проблем, що постають перед ними.

Переконані, що позааудиторна робота зі студентами повинна мати професійно спрямований характер, який розуміємо як створення навчально-виховних педагогічних ситуацій, складність яких поступово збільшується з урахуванням розмаїття форм і методів волонтерської роботи, що потребує від студентів виявів самостійності, вольового напруження, емоційної налаштованості для розв'язання запропонованих завдань. Передбачено такі різновиди позааудиторної діяльності: проведення соціально-педагогічних, просвітницьких та соціально-

психологічних тренінгів, виставок-презентацій, аудіо-, відеопрезентацій; участь у волонтерських програмах, театрі вуличного дійства, вуличній ігротеці; захист проєктів; телефонне консультування ("телефон довіри"); проведення театральної сесії, трудових десантів, акцій, інтерактивних шоу, фестивалів, вікторин, брейн-рингів; організація гуртків, творчих студій; *peereducation* (навчання ровесників ровесниками); портфоліо; презентація на *Web*-сторінці в Інтернеті тощо. Ефективність зазначених форм та методів роботи доведена у працях провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Галагузової, Ю. Галагузової, І. Зверевої, А. Капської, Д. Карпієвич, О. Карпієвич, Г. Лактіонової, Л. Міщик, Л. Нагавкіної, В. Оржеховської, В. Петровича, Ю. Поліщука, В. Сидорова, С. Харченка, М. Шакурової та ін.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що зміщення в навчальному процесі вищої школи акцентів на підготовку майбутніх соціальних педагогів до здійснення професійно спрямованої комунікації передбачає: акцентування уваги на формуванні комунікативно-пізнавальної потреби студентів та умов забезпечення високого рівня мотивації навчання, що приводить до позитивних мотиваційних зрушень у студентів, надає їм можливість відчувати задоволення від усвідомлення власного зростання й розвитку, рівня підготовки до професійно спрямованої комунікації; оновлення змісту професійної підготовки; упровадження у процес психолого-педагогічної підготовки сукупності інтерактивних технологій навчання, реалізація яких спричиняє запуск внутрішніх механізмів саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення особистості в різновидах професійно спрямованої комунікації, усвідомлення необхідності особистісної перебудови, що є важливим кроком в оптимізації підготовки до професійної комунікації та взаємодії.

Список використаної літератури

1. Бондаренко З.П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / З.П. Бондаренко. – К., 2008. – 247 с.
2. Квинн В.Н. Прикладная психология / В.Н. Квинн; пер. с англ. – 4-е междунар. изд. – СПб.: Питер, 2000. – 560 с.
3. Кидрон А.А. Коммуникативная способность и ее совершенствование: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / А.А. Кидрон. – Л., 1981. – 199 с.
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е.И. Пассов. – М.: Рус. яз., 1989. – 276 с.
5. Хекхаузен К. Мотивация и деятельность: в 2 т. / К. Хекхаузен. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 408 с.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014.

Волкова Н.П. К вопросу о подготовке будущих социальных педагогов к осуществлению профессионально направленной коммуникации

В статье раскрыты подходы к подготовке будущих социальных педагогов к осуществлению профессионально направленной коммуникации. Акцентировано на необходимости: уделения внимания формированию коммуникативно-познавательной потребности студентов и реализации условий обеспечения высокого уровня мотивации обучения, коммуникативной мотивации, что приводит к положительным мотивационным изменениям у студентов; обновления содержания профессиональной подготовки; реализации в

процессе психолого-педагогической подготовки совокупности интерактивных технологий обучения, тренингов, разнообразных форм внеаудиторной работы, реализация которых способствует запуску внутренних механизмов саморазвития, самореализации и самоусовершенствования личности в различных видах профессионально направленной коммуникации, осознанию необходимости личностной перестройки, что является важным шагом в оптимизации подготовки к профессиональной коммуникации и взаимодействию.

Ключевые слова: *толерантность, социальный педагог, профессионально значимое качество, интерактивные технологии, тренинги, внеаудиторная деятельность.*

Volkova N. To the question about training of future social pedagogues to professionally directed communication accomplishment

Some approaches of social pedagogues' training to professionally directed communication accomplishment have been exposed in the article. The author of the article pays attention to the necessity of formation communicative and cognitive needs of students and accomplishment of terms providing high level studying motivation which leads to positive motivational students' changes. This necessity of contents updating of professional training through basic norms and standards of professional activity, particularly professionally directed communication; integration of knowledge from different disciplines of commonly professional, professional and special training of future specialists, due to which forms, methods and mastering of this activity are adopted. The special attention has been paid to implementation of psychological and pedagogical training of all interactive learning technologies in the process (dialogue, dispute, discussion, expert group meeting, forum, symposium, debates, court sitting), business games, trainings, variety of after class activities (social and pedagogical, elucidative, social and psychological trainings, exhibitions-presentations, audio-, video presentations, participation in volunteer programs, street performance theater, street games, projects defense, theatrical sessions, labour landings etc.), their implementation provides the start of internal mechanisms of self-development and self-realizations and self-perfections of personality in the varieties of professionally directed communication, awareness of personal reorganization necessity, which is considered to be an important step in training optimization to professional communication and cooperation.

Key words: *tolerance, social pedagogue, professionally meaningful quality, interactive technologies, trainings, after class activity.*